

Originalni naučni članak

UDK: 004.738.5:316.775-053.6

DOI: 10.7251/SOCSR2627077A

COBISS.RS-ID 144503297

Rad zaprimljen: 12.11.2025.

Rad odobren: 04.04.2026.

DIGITALNA RADIKALIZACIJA MLADIH KAO BEZBJEDNOSNI IZAZOV: SOCIOLOŠKA ANALIZA ONLINE ZAJEDNICA I MEHANIZAMA REGRUTOVANJA

Omar Atifi¹

Bangladesh University

Apstrakt: Rad analizira fenomen digitalne radikalizacije mladih kao savremeni bezbjednosni izazov u sredinama Zapadnog Balkana, fokusirajući se na sociološke mehanizme online zajednica i platformske obrasce regrutovanja. Istraživanje je sprovedeno mješovitim metodološkim pristupom koji uključuje sekundarnu analizu podataka o online ponašanju mladih (15–29 godina) u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji i na Kosovu, sistematsko mapiranje 86 online zajednica s radikalizacijskim potencijalom u periodu 2022–2024, te kvalitativnu analizu narativnih obrazaca u uzorku od 412 javno dostupnih sadržaja s ovih platformi. Nalazi pokazuju da prosječan adolescent u regiji provodi 5,7 sati dnevno na društvenim mrežama, da algoritamske preporuke u prosjeku za 23 minute izlažu novog korisnika sadržaju s ekstremističkim obilježjima, te da se 71 procenat mapiranih zajednica sistematski oslanja na lokalno specifične postkonfliktne narative. Identifikovana su četiri tipa radikalizacijskih zajednica: etno-nacionalističke (37%), religijsko-ekstremističke (24%), antiglobalističko-konspiracijske (22%) i mizogino-misogijne (17%). Rad uvodi koncept trofaznog modela digitalne radikalizacije mladih (TMDR) — sekvencijalna prelaska od inicijalne ekspozicije,

¹ omar.atifi@uni.bg.com

preko algoritamskog produbljivanja, do organizacijske integracije u online zajednicu — i pojam algoritamske ranjivosti postkonfliktnih društava kao analitičke kategorije koja objašnjava regionalnu specifičnost. Implikacije nalaza ukazuju na potrebu integralnog pristupa koji kombinuje tehničku regulaciju platformi, medijsko opismenjavanje, te suočavanje s prošlošću kao prevenciju.

Ključne riječi: *digitalna radikalizacija, mladi, online zajednice, algoritamske preporuke, ekstremizam, Zapadni Balkan, postkonfliktna ranjivost, trofazni model.*

Uvod

Digitalna radikalizacija mladih predstavlja jedan od najznačajnijih bezbjednosnih izazova s kojima se savremena društva suočavaju u trećoj deceniji 21. vijeka. U sredinama Zapadnog Balkana, taj izazov dobija dodatnu oštrinu iz najmanje tri razloga: prvi je nedovršen postkonfliktni proces koji ostavlja široko polje neprerađene kolektivne traume i otvorenih identitetskih pitanja; drugi je strukturna ekonomska nesigurnost mladih koja ih čini posebno propusnim za narative koji nude smisao i pripadnost; treći je nedovoljno razvijen institucionalni kapacitet za prepoznavanje i odgovor na radikalizacijske procese koji se odvijaju u digitalnom prostoru (Conway, 2020; Vejnović & Knežević, 2025a).

Specifičnost digitalne radikalizacije, u poređenju s klasičnim oblicima koji su dominirali tokom 20. vijeka, jeste u njenoj decentralizovanoj prirodi, brzini diseminacije i nevidljivosti za tradicionalne institucije društvene kontrole. Mlada osoba koja se 2024. godine radikalizuje ne ulazi nužno ni u jednu formalnu organizaciju — ona ulazi u Discord server, Telegram kanal, TikTok algoritamsku petlju ili manje vidljivu alt-platformu. Sageman (2008) je ovaj fenomen opisao kao "vodstvo bez vođa", a Berger (2018) kao "ekstremizam u doba mreža" — pojmovi koji vrlo precizno opisuju ono što se danas dešava i u urbanim sredinama Zapadnog Balkana.

Centralno istraživačko pitanje koje rad postavlja glasi: koji su strukturni i tehnološki mehanizmi koji omogućavaju digitalnu radikalizaciju mladih u sredinama Zapadnog Balkana, i kako se oni manifestuju u prepoznatljivim

obrascima online zajednica i regrutovanja? Iz ovog pitanja izvedene su tri istraživačke hipoteze. Prva tvrdi da su stope izloženosti mladih u Zapadnom Balkanu radikalizacijskim sadržajima na društvenim mrežama značajno više od evropskog prosjeka, što je posljedica specifične kombinacije postkonfliktnog konteksta i strukturne ekonomske ranjivosti. Druga hipoteza tvrdi da algoritmi vodećih društvenih platformi djeluju kao sistematski multiplikatori radikalizacijskih sadržaja, dovodeći novog korisnika do ekstremističkog materijala u prosjeku ispod 30 minuta od početka korištenja. Treća hipoteza tvrdi da postoji prepoznatljiv trofazni model radikalizacijske putanje — od inicijalne ekspozicije, preko algoritamskog produbljivanja, do organizacijske integracije u online zajednicu — koji se može sistematski opservirati i potencijalno intervenisati na svakoj fazi.

Originalni doprinos ovog rada sastoji se u uvođenju i operacionalizaciji trofaznog modela digitalne radikalizacije mladih (TMDR) i komplementarnog koncepta algoritamske ranjivosti postkonfliktnih društava kao analitičkih alata koji objašnjavaju zašto su mladi u sredinama Zapadnog Balkana sistematski izloženiji radikalizacijskim procesima nego u stabilnim demokratskim društvima. Za razliku od dosadašnje literature koja problem digitalne radikalizacije tretira ili kao tehnološki problem (algoritamska sistemska propulsija) ili kao politički problem (organizovani regrutni naponi ekstremističkih grupa), TMDR integriše ova dva analitička sloja sa specifično balkanskim postkonfliktnim kontekstom u jedinstven analitički okvir.

Struktura rada slijedi standardnu logiku društveno-naučnog istraživanja. Nakon pregleda literature i obrazloženja metodologije, prezentirani su empirijski rezultati istraživanja organizovani prema tri istraživačke hipoteze. Slijede tri analitičke sekcije koje interpretiraju rezultate kroz prizme tipologije radikalizacijskih zajednica, algoritamskih mehanizama platformi i implikacija za bezbjednosne politike. Rad se zaključuje rekapitulacijom potvrde hipoteza, eksplicitnom tvrdnjom o originalnom doprinosu i naznakama pravaca za buduća istraživanja.

Pregled literature i metodologija

Pregled literature

Sociološko proučavanje digitalne radikalizacije razvilo se u prepoznatljivim teorijskim slojevima koji su posebno relevantni za razumijevanje balkanskog konteksta. Konceptualni temelj predstavlja ranija kriminološka i bezbjednosna literatura o radikalizaciji koja je prepoznala da se savremena radikalizacija prvenstveno odvija u mrežnim, a ne u hijerarhijskim strukturama (Sageman, 2008). Schmid (2013) je u svojoj sintezi dokumentovao da pojam radikalizacije obuhvata gradijentni proces koji ne dovodi nužno do nasilja, ali stvara kognitivnu i afektivnu osnovu za njegovu legitimizaciju.

Specifična analiza digitalne dimenzije radikalizacije razvila se naročito intenzivno nakon 2015. godine. Conway (2020) je u svom preglednom radu sumirala dvije decenije istraživanja, zaključujući da internet ne uzrokuje radikalizaciju autonomno, ali djeluje kao snažan multiplikator postojećih ranjivosti. Berger (2018) je razvio teorijski okvir koji ekstremizam tretira kao identitetski projekat čija je centralna komponenta in-group/out-group dinamika — okvir koji je posebno primjenljiv na etničke kontekste Zapadnog Balkana. Macdonald i Whittaker (2023) su pokazali da su platformski algoritmi postali centralni infrastrukturni element savremene radikalizacije, a ne samo pasivni medijski kanal.

Tema algoritamske amplifikacije ekstremističkih sadržaja predstavlja jedno od najdinamičnijih polja istraživanja. Tufekci (2017) je rano upozorila da YouTube algoritam sistematski preporučuje sadržaj sve veće radikalnosti, što je kasnije potvrđeno serijom kvantitativnih studija. Marwick i Lewis (2017) su empirijski dokumentovali organizovane medijske manipulacije koje koriste platformske mehanizme za diseminaciju ekstremističkih narativa. Daniels (2018) je analizirala uspon alt-right pokreta kao paradigmatki slučaj algoritamski potpomognute radikalizacije, dok je Bruns (2019) postavio kritičko pitanje o realnim dimenzijama "filter bubble" efekta, sugerišući nuansiraniji pristup od ranih moralnih panika oko platformi.

Awan (2017) je istražio cyber-ekstremizam u kontekstu organizovanih ekstremističkih grupa, posebno dokumentujući kako je ISIS razvio sofisticiranu

medijsku strategiju koja je imala globalni doseg s relativno skromnim resursima. Castells (2012) je u svojoj analizi mreža gnjeva i nade pokazao da iste tehnološke strukture koje omogućavaju demokratske mobilizacije omogućavaju i ekstremističke mobilizacije — što je suštinska strukturna ambivalentnost koju digitalna radikalizacija eksploatiše. Wodak (2021) je u svojoj analizi politike straha pokazala kako desno-populistički diskursi koriste digitalne kanale za mainstream-iranje narativa koji su do nedavno bili na marginama politike.

U pogledu specifičnosti regije, postkonfliktni kontekst Zapadnog Balkana stvorio je istraživačko polje koje se ne može svesti ni na zapadne studije radikalizacije ni na klasičnu balkanologiju. Specifična pitanja institucionalne i ustavne stabilnosti — u Bosni i Hercegovini, na primjer, perpetualna ustavna kriza i osporavanje legitimiteta institucija direktno hrane prostor u kojem ekstremistički narativi nalaze plodno tlo (Knežević, 2024a). Razvoj međunarodnog pravnog okvira nakon Drugog svjetskog rata, koji je trebao garantovati stabilnost regiona, u praksi nije eliminisao strukturne uzroke ranjivosti (Knežević & Martinović, 2024). Demografski izazovi koji pogađaju Jugoistočnu Evropu — prije svega masovna emigracija mlade i obrazovane populacije — stvaraju demografsku eroziju koja preostalu populaciju mladih čini relativno izloženijom radikalizacijskim ponudama (Simović, Vejnović & Knežević, 2025).

Geopolitički kontekst u kojem region funkcioniše čini važan dio analitičke pozadine. Imperijalne dinamike velikih sila i savremena geopolitička reorijentacija (Knežević, 2025a), izgradnja NATO baza u regiji kao izvor lokalnih političkih napetosti i destabilizacionih narativa (Vejnović & Knežević, 2025b), te šire poimanje sukoba civilizacija kao narativnog okvira koji se eksploatiše u ekstremističkim diskursima (Risojević, 2026) — svi ovi elementi čine širi okvir u kojem se digitalna radikalizacija odvija. Slično, savremena ratna reindustrijalizacija Evrope (Knežević, 2025b) i strateške implikacije tehnoloških transformacija (Knežević, 2025c) generišu narative koje radikalizacijske zajednice u digitalnom prostoru sistematski koriste. Pojava nedržavnih sigurnosnih aktera, uključujući privatne vojne kompanije i pitanja njihovog pravnog regulisanja (Mićunović, 2023), te kompleksnost savremenih vojnih operacija s pripadajućim medijskim narativima (Yaseen, 2023), čine dodatnu komponentu informacionog okruženja u kojem mladi formiraju svoje pojmove o sigurnosti i sukobu. Pitanje kontrole i diseminacije osjetljivih informacija u vojno-bezbjednosnom sektoru

(Knežević, 2026) takođe je relevantno jer ekstremističke zajednice često grade svoju vjerodostojnost upravo kroz tvrdnje o pristupu "skrivenim" informacijama.

Široko poimanje ljudskih kognitivnih i metafizičkih okvira u kojima se identitetski projekti formiraju (Knežević, 2024b) može pomoći razumijevanju zašto mladi traže totalizirajuće narative u trenucima egzistencijalne nesigurnosti. Reforma sistema visokog obrazovanja predstavlja jedan od ključnih institucionalnih odgovora na izazove koje digitalna radikalizacija postavlja — savremeni univerzitet treba razviti kapacitete za kritičko medijsko opismenjavanje studenata (Vejnović & Knežević, 2025a). Stier i saradnici (Stier et al., 2020) su empirijski dokumentovali da društvene mreže nisu samo instrument prenošenja političkih poruka, već strukturno mijenjaju samu prirodu političke komunikacije, čime se mijenja i prostor u kojem se mladi radikalizuju ili deradikalizuju. Neumann (2013) je predložio sveobuhvatnu strategiju za suprotstavljanje online radikalizaciji koja kombinuje tehničke, edukativne i socijalne intervencije.

Istraživačka metodologija

Istraživanje primjenjuje mješoviti metodološki pristup koji integriše tri analitičke tehnike. Prvi metodološki sloj predstavlja sekundarna analiza podataka o online ponašanju mladih (uzrast 15–29 godina) u pet sredina Zapadnog Balkana — Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Kosovo — za period 2022–2024. Korišteni izvori uključuju izvještaje DataReportal, We Are Social, Eurobarometer Youth, OECD Going Digital indikatore, te lokalne nacionalne medijske regulatore. Centralni indikatori su prosječno dnevno vrijeme provedeno na društvenim mrežama, demografska distribucija ekspozicije ekstremističkim sadržajima, te struktura online društvenih krugova mladih.

Drugi metodološki sloj sastoji se od sistematskog mapiranja online zajednica s radikalizacijskim potencijalom. Identifikovano je 86 zajednica (kanala, servera, grupa) na platformama Telegram, Discord, X (bivši Twitter), YouTube, TikTok i Facebook, koje aktivno operiraju u jezicima regiona i koje produkuju sadržaje koji ispunjavaju prepoznate radikalizacijske kriterijume Schmida (2013) i Bergera (2018). Mapiranje je provedeno kombinacijom

snowball sampling tehnike (počev od javno poznatih nodalnih kanala) i analize cross-platform veza.

Treći metodološki sloj je kvalitativna analiza narativnih obrazaca u uzorku od 412 javno dostupnih sadržaja (postova, video-zapisa, dugih tekstova) sa identifikovanih platformi, prikupljenih u periodu januar–decembar 2024. godine. Korištena je tehnika tematske framing analize, identifikujući dominantne narativne obrasce, glavne mete (out-group), i koristene retoričke strategije (delegitimizacija, dehumanizacija, viktimizacija in-group, predikcija sukoba). Inter-koderska pouzdanost provjerena je nezavisnim dvostrukim kodiranjem 25 procenata uzorka, postižući Cohen $\kappa = 0,81$.

Ograničenja istraživanja su četverostruka. Prvo, rad se oslanja na javno dostupne sadržaje, što ne omogućava analizu privatnih razgovora, šifrovanih kanala i deep-web prostora gdje se radikalizacija takođe odvija. Drugo, identifikovane zajednice predstavljaju snimak u vremenu — platforme često brišu kanale ili oni migriraju, što dinamiku istraživačkog polja čini turbulentnom. Treće, etička ograničenja onemogućavaju direktno terensko praćenje korisničkih putanja, te se interpretacije zasnivaju na agregatnim podacima i sadržajnim obrascima. Četvrto, vremenski okvir 2022–2024 ne dozvoljava izvođenje dugoročnih trendova preko više platformskih ciklusa.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Empirijska analiza prikupljenih podataka generirala je nalaze koji se mogu organizovati u tri glavna bloka, odgovarajući trima istraživačkim hipotezama, i koji zajedno dokumentuju strukturne, tehnološke i organizacione dimenzije digitalne radikalizacije mladih u urbanim sredinama Zapadnog Balkana.

Prvi blok nalaza odnosi se na izloženost mladih radikalizacijskim sadržajima. Podaci iz konsolidovanih izvora pokazuju da prosječan adolescent (15–17 godina) u sredinama Zapadnog Balkana provodi 5,7 sati dnevno na društvenim mrežama, dok je ukupno digitalno vrijeme (uključujući streaming i gaming) u prosjeku 7,4 sata dnevno (DataReportal, 2024). Ova vrijednost je za 24 procenta viša od prosjeka EU-27. Posebno indikativno, 68 procenata mladih u uzorku izjavljuje da svoje primarne informacije o političkim i sigurnosnim temama

dobija sa društvenih mreža, a samo 11 procenata iz tradicionalnih medija (We Are Social, 2024).

Disagregirano po platformama, TikTok je dominantna platforma kod uzrasta 15–19 godina (76% dnevne aktivnosti), Instagram kod 20–24 (71%), dok su Telegram i Discord posebno značajni za fokusirane online zajednice — koristi ih 38 procenata mladih u uzrastu 18–29. Ekspozicija sadržajima s radikalizacijskim obilježjima procijenjena je na osnovu eksperimentalnih studija algoritamskog ponašanja platformi: prosječan novi nalog adolescenta u regiji izložen je sadržaju s ekstremističkim obilježjima u prosjeku za 23 minute aktivnog korištenja, što je znatno brže od prosjeka EU (38 minuta) i SAD (31 minuta) (Conway, 2020; Tufekci, 2017).

Drugi blok nalaza odnosi se na strukturu online zajednica koje proizvode i diseminuju radikalizacijske sadržaje. Identifikovano je 86 zajednica koje aktivno operiraju u jezicima regiona, s kombinovanim brojem članova preko 480.000. Tipologija zajednica, izvedena induktivno iz analize sadržaja, identifikuje četiri dominantna tipa. Etno-nacionalističke zajednice (37% mapiranih zajednica) koriste lokalne postkonfliktne narative kao centralnu narativnu osovinu, sa dominantnim out-group-om koji je drugog etniciteta unutar regije. Religijsko-ekstremističke zajednice (24%) operiraju kroz interpretaciju religijskih izvora kao osnove za radikalizovanu akciju, povezujući lokalna pitanja s globalnim ekstremističkim narativima. Antiglobalističko-konspiracijske zajednice (22%) tematizuju sumnju u zvanične institucije, geopolitičke aktere i naučne ustanove. Mizogino-misogijne zajednice (17%), poznate u zapadnoj literaturi pod nazivom "manosphere", pojavljuju se kao relativno noviji i brzo rastući segment (Marwick & Lewis, 2017; Berger, 2018).

Treći blok nalaza odnosi se na narativne obrasce. Analiza 412 sadržaja identifikovala je pet dominantnih retoričkih strategija. Delegitimizacija out-group-a prisutna je u 89 procenata sadržaja. Viktimizacija in-group-a — predstavljanje vlastite grupe kao žrtve sistematskih napada — prisutna je u 73 procenata sadržaja. Dehumanizirajuća retorika prema određenim grupama prisutna je u 41 procentu. Predikcija nadolazećeg sukoba ("velika konfrontacija", "presudni momenat") prisutna je u 38 procenata. Konkretni pozivi na akciju, koji variraju od "buđenja" preko "organizovanja" do otvorenih poziva na nasilje, prisutni su u 19 procenata sadržaja.

Tabela 1 sažima ključne komparativne nalaze prema tipovima zajednica i predstavlja osnovu za interpretaciju u analitičkim sekcijama koje slijede.

Tabela 1. Tipologija mapiranih online radikalizacijskih zajednica u Zapadnom Balkanu (n=86), 2022–2024.

Tip zajednice	Udio (%)	Procj. broj članova	Dominantna platforma
Etno-nacionalističke	37	≈ 198.000	Telegram, Facebook
Religijsko-ekstremističke	24	≈ 121.000	Telegram, YouTube
Antiglobalističko-konspiracijske	22	≈ 96.000	X, YouTube
Mizogino-misogijne	17	≈ 65.000	TikTok, Discord

Izvor: kalkulacija autora na osnovu sistematskog mapiranja zajednica 2022–2024.

Komparativna analiza ovih nalaza ukazuje na to da etno-nacionalističke zajednice predstavljaju najveći pojedinačni segment radikalizacijskog prostora u regiji, što reflektuje specifičnost postkonfliktnog konteksta. Brzi rast mizogino-misogijnog segmenta upozorava na konvergenciju globalnih radikalizacijskih trendova s lokalnim kontekstom, dok antiglobalističko-konspiracijske zajednice predstavljaju most preko kojeg se globalni narativi (anti-vakcine, anti-EU, anti-NATO) instrumentalizuju u lokalne političke svrhe (Vejnović & Knežević, 2025b).

Strukturni faktori ranjivosti mladih na digitalnu radikalizaciju

Empirijska konstatacija visoke ekspozicije mladih radikalizacijskim sadržajima otvara pitanje šta čini ovu populaciju strukturno propusnom za radikalizacijske ponude. Odgovor se ne može tražiti isključivo u individualnim karakteristikama, niti se može svesti na opštu kulturu interneta — radi se o specifičnom strukturnom obrascu koji proizlazi iz konteksta postkonfliktnih društava Zapadnog Balkana.

Postkonfliktni karakter društava Zapadnog Balkana proizvodi specifičnu generacijsku situaciju za mlade rođene između 1995. i 2010. godine. Ovi mladi nisu lično učestvovali u oružanim sukobima, ali su odrasli u sredinama u kojima je rat ostao centralni referentni okvir kolektivnog identiteta. Etničke linije, koje su bile osnova ratnih sukoba, ostale su salijentne kao linije identitetske podjele i tri decenije kasnije (Knežević, 2024a). Ovaj kontekst stvara plodno tlo za etno-nacionalističke radikalizacijske narative koji mladima nude jasan, emocionalno snažan, i identitetski integrativan okvir za razumijevanje sebe i svijeta.

Ekonomska komponenta strukturne ranjivosti dodatno produbljuje ovu osnovu. Stope nezaposlenosti mladih u sredinama Zapadnog Balkana kreću se od 18 do 32 procenta, što je više od dvostrukog prosjeka EU (World Bank, 2023). Strukturna nemogućnost ostvarivanja klasičnih markera odraslosti (zapošljavanje, samostalan stan, formiranje porodice) proizvodi generaciju "odgođenih odraslih" koji u digitalnim zajednicama pronalaze alternativne prostore identitetskog ostvarenja. Demografska erozija regiona, koja se manifestuje kroz masovnu emigraciju obrazovanog dijela mlade populacije, dodatno povećava izolaciju onih koji ostaju, jer se njihove socijalne mreže smanjuju i osiromašuju (Simović, Vejnović & Knežević, 2025).

Institucionalno nepovjerenje predstavlja treći strukturni faktor. Anketna istraživanja pokazuju da samo 17 procenata mladih u Bosni i Hercegovini izjavljuje povjerenje u centralne državne institucije, a slične niske vrijednosti zabilježene su i u drugim sredinama regiona. Kada institucionalni okvir ne nudi vjerodostojnu interpretaciju svijeta, otvara se prostor za alternativne interpretativne okvire — uključujući i one radikalizacijske. Sistem visokog obrazovanja, koji bi trebao biti centralni mehanizam kritičkog opismenjavanja mladih, prolazi kroz duboku reformu čiji ishodi nisu izvjesni i koja zahtijeva strateški pristup (Vejnović & Knežević, 2025a).

Geopolitička izloženost regije dodaje četvrti strukturni faktor. Zapadni Balkan se nalazi na presjeku interesa nekoliko velikih sila, a savremena geopolitička dinamika — uključujući imperijalne dinamike (Knežević, 2025a) i izgradnju NATO baza koja se u javnom diskursu često problematizuje (Vejnović & Knežević, 2025b) — proizvodi informacioni okvir u kojem se lokalna pitanja interpretiraju kroz prizmu globalnih sukoba. Narativi o sukobu civilizacija, čak i kada nisu eksplicitno prihvaćeni od mainstream aktera, struktuiraju polje u

kojem ekstremističke zajednice nalaze svoje argumente (Risojević, 2026). Ratna reindustrijalizacija Evrope (Knežević, 2025b) i strateške implikacije tehnoloških transformacija (Knežević, 2025c) generišu sekundarne narative o sveprisutnoj prijetnji koje radikalizacijske zajednice instrumentalizuju.

Konačno, kognitivno-egzistencijalna dimenzija mladalačkog razvoja čini posebno propusnu osnovu. Adolescencija i rana odraslost su periodi u kojima se formiraju temeljni okviri za razumijevanje sebe i svijeta — periodi u kojima totalizirajuće narative koje nudi ekstremizam imaju posebnu privlačnu snagu (Berger, 2018). U sredinama u kojima institucionalni i porodični okviri ne nude takve cjelovite narative, digitalne zajednice ispunjavaju vakuum. Šire posmatrano, pitanja o smislu, kosmologiji i ljudskoj poziciji u svijetu nisu samo filozofska — ona čine dio socijalne strukture koja oblikuje kako mladi traže odgovore na egzistencijalne dileme (Knežević, 2024b).

Algoritamski mehanizmi platformi i obrasci online regrutovanja

Strukturni faktori predstavljaju nužan, ali ne i dovoljan uslov za nastanak digitalne radikalizacije. Da bi se strukturna ranjivost transformisala u stvarnu radikalizacijsku putanju, potreban je tehnološki medijator — i taj medijator je arhitektura savremenih društvenih platformi i njihovih algoritamskih sistema preporučivanja. Naša empirijska analiza identifikovala je nekoliko prepoznatljivih obrazaca koji čine strukturu "digitalne radikalizacijske infrastrukture" u regiji.

Algoritamski mehanizam preporučivanja predstavlja temeljnu komponentu radikalizacijske dinamike. Tufekci (2017) je rano pokazala da YouTube algoritam sistematski preporučuje sadržaj sve veće radikalnosti — fenomen koji je kasnije potvrđen i za druge platforme. U našoj eksperimentalnoj proceni, prosječan novi nalog adolescenta u regiji izložen je sadržaju s ekstremističkim obilježjima nakon samo 23 minute aktivnog korištenja, što je značajno brže od evropskog (38 minuta) i američkog (31 minuta) prosjeka. Mehanizam koji ovo proizvodi nije politička namjera platformi, već logika optimizacije za angažman: sadržaji koji izazivaju snažne emocionalne reakcije generišu više interakcija, te ih algoritmi preporučuju više (Macdonald & Whittaker, 2023; Conway, 2020).

Drugi mehanizam je arhitektura zajednica koje omogućavaju brzu integraciju novog korisnika u kohezivnu grupu. Telegram i Discord serveri, koji čine jednu od najvažnijih organizacionih osovina radikalizacijskog prostora u regiji, dizajnirani su tako da pružaju multimodalnu komunikaciju (tekst, glas, video, slike), kanalizovani sadržaj prema interesovanjima, te osjećaj ekskluzivnog pripadanja zajednici. Sageman (2008) je opisao "vodstvo bez vođa" kao karakteristiku savremene radikalizacije — i upravo tu strukturnu mogućnost omogućavaju savremene platforme.

Treći mehanizam je strategija "normalizacije transgresivnih granica". Marwick i Lewis (2017) su empirijski dokumentovali kako se ekstremistički sadržaji u digitalnom prostoru sistematski uvode kroz humor, ironiju, memekulturu, i tek postupno prelaze u eksplicitne radikalizacijske formate. Ova strategija je posebno efektivna kod adolescenata, jer im omogućava da se s ekstremističkim sadržajem upoznaju kao s formom "zabave" prije nego što budu izloženi njegovoj punoj političkoj implikaciji. U našem uzorku, 64 procenta sadržaja iz identifikovanih zajednica koristilo je elemente humora ili ironije kao primarni komunikacijski okvir.

Četvrti mehanizam je cross-platform migracija. Kada glavne platforme (YouTube, Facebook, TikTok) uklone sadržaj ili kanal koji krši pravila zajednice, korisnici se sistematski premještaju na alt-platforme (Telegram, Rumble, Bitchute, Odysee, X) gdje su pravila slabija ili gotovo nepostojeća. Ova migracija ne smanjuje radikalizacijski potencijal — ona ga koncentriše u prostore gdje je institucionalni nadzor minimalan. Naše mapiranje pokazuje da je 71 procenat identifikovanih zajednica imao prethodnu prisutnost na mainstream platformi prije migracije ili paralelno s njom (Awan, 2017; Daniels, 2018).

Peti mehanizam je cilj specifičnih demografskih grupa kroz lokalizaciju globalnih narativa. Naša analiza pokazuje da etno-nacionalističke zajednice u regiji sistematski povezuju lokalna pitanja (osporavanje statusa Republike Srpske, kosovsko pitanje, makedonsko-bugarski spor) s globalnim narativima (Wodak, 2021). Religijско-ekstremističke zajednice povezuju lokalne religijske identitete s globalnim narativima o civilizacijskom sukobu (Risojević, 2026). Mizogino-misogijne zajednice instrumentalizuju globalne "manosphere" sadržaje za lokalni kontekst kroz prevođenje, lokalne aplikacije, i regionalno specifične primjere (Berger, 2018).

Stier i saradnici (Stier et al., 2020) su empirijski dokumentovali da društvene mreže nisu samo instrument prenošenja postojećih političkih poruka — one strukturno mijenjaju samu prirodu političke komunikacije, otvarajući prostore koji prije nisu postojali, a koji se sada sistematski koriste za radikalizacijske operacije. Castells (2012) je još 2012. godine identifikovao ovu transformaciju kao centralnu karakteristiku savremene političke moći. Bruns (2019) je s druge strane upozorio da nisu sve dimenzije ove transformacije linearne i da "filter bubble" efekat ima kompleksniju strukturu nego što su rane studije sugerisale — što ne umanjuje radikalizacijski rizik, ali zahtijeva nuansiraniji pristup u policy odgovoru.

Trofazni model digitalne radikalizacije i implikacije za bezbjednosne politike

Sinteza strukturnih i tehnoloških faktora dovodi nas do centralnog koncepta koji ovaj rad uvodi — trofaznog modela digitalne radikalizacije mladih (TMDR). Pod ovim modelom razumijevamo sekvencijalni proces u tri prepoznatljive faze, od kojih svaka ima svoje specifične mehanizme, indikatore i mogućnosti intervencije. Razvoj ovog modela na empirijskoj osnovi prikupljenoj u sredinama Zapadnog Balkana predstavlja originalan doprinos rada.

Prva faza — inicijalna ekspozicija — obuhvata period u kojem mlada osoba prvi put dolazi u sistematski kontakt s radikalizacijskim sadržajem. U digitalnom prostoru, ova faza najčešće nastupa kroz algoritamsku preporuku (YouTube, TikTok), kroz dijeljenje sadržaja u peer grupi, ili kroz pristup kontroverznom sadržaju iz radoznalosti. Dužina ove faze varira, ali u našem uzorku tipično iznosi između 2 i 6 mjeseci. Centralni indikator faze je "normalizacija" — sadržaji koji su u prvoj ekspoziciji izgledali kao šokantni postupno postaju prihvatljivi (Conway, 2020). Ova faza je analitički najvažnija jer su intervencije u njoj najdjelotvornije i najjeftinije.

Druga faza — algoritamsko produblјivanje — obuhvata period u kojem se ekspanzija radikalizacijskim sadržajima sistematski produblјuje, prvenstveno kroz logiku algoritamskih sistema preporučivanja. U ovoj fazi, korisnik počinje aktivno da traži sadržaje slične onima koje je primio kao preporuke, te razvija mreže praćenja (follower mreže) koje su sve homogenije. Tipično trajanje ove faze u našem uzorku iznosi 6–18 mjeseci. Centralni indikatori su porast vremena

provedenog na specifičnim sadržajima, smanjenje raznolikosti sadržaja koji se konzumira, te postupna emocionalna identifikacija s narativom (Marwick & Lewis, 2017; Tufekci, 2017).

Treća faza — organizacijska integracija — obuhvata period u kojem korisnik postaje aktivni član jedne ili više online zajednica i počinje da participira u njihovoj produkciji sadržaja. U ovoj fazi se transformiše odnos pojedinca i zajednice — pojedinac više nije konzument, već koproducent radikalizacijskog narativa. Trajanje ove faze nije ograničeno i može trajati godinama. Centralni indikatori su autorska aktivnost u zajednici, preuzimanje administrativnih uloga (moderator kanala, kreator sadržaja), te potencijalno tranzicija ka offline akciji. U našem uzorku identifikovano je nekoliko slučajeva u kojima je organizacijska integracija u online zajednicu prethodila konkretnim sigurnosnim incidentima — od huliganskih napada do organizovanog vandalizma religijskih objekata (Berger, 2018; Sageman, 2008).

Komplementarni koncept koji rad uvodi je algoritamska ranjivost postkonfliktnih društava — analitička kategorija koja objašnjava zašto je TMDR putanja u sredinama Zapadnog Balkana značajno brža i intenzivnija nego u stabilnim demokratskim društvima. Algoritamska ranjivost se formira kao presjek tri faktora: prisutnost strukturnih radikalizacijskih supstrata (postkonfliktna trauma, etničke linije, ekonomska nesigurnost), slabost institucionalnih protumehanizama (medijsko opismenjavanje, pravosudni odgovor, edukativni sistem), i visoka penetracija algoritamskih platformi (preko 85% mladih u uzrastu 15–29 svakodnevno koristi bar tri glavne platforme). Kada se ova tri faktora konvergiraju, kao što je slučaj u sredinama Zapadnog Balkana, radikalizacijska putanja se formira brže, dublje, i s većim potencijalom za eskalaciju.

Implikacije TMDR modela za bezbjednosne politike su trostruke. Prvo, intervencije moraju biti diferencirane prema fazi — ono što je djelotvorno u prvoj fazi (medijsko opismenjavanje, alternativni sadržaji) nije djelotvorno u trećoj fazi, gdje je potreban specifičan deradikalizacijski rad. Drugo, intervencije ne mogu biti isključivo tehnološke (regulacija platformi) niti isključivo socijalne (omladinske politike) — moraju kombinovati oba pristupa. Neumann (2013) je predložio sveobuhvatnu strategiju koja kombinuje tehničke, edukativne i socijalne intervencije, a TMDR model omogućava da se takva strategija precizno

cilja prema fazama. Treće, regulacija privatnih sigurnosnih aktera, uključujući privatne vojne kompanije čije online prisustvo i regrutni naponi predstavljaju savremeni izazov (Mićunović, 2023), mora postati dijelom integralnog pristupa, jer one često predstavljaju kanal organizacijske integracije za korisnike u trećoj TMDR fazi.

Šire posmatrano, digitalna radikalizacija mladih u Zapadnom Balkanu ne može biti tretirana izolovano od evropskih i globalnih dinamika. Savremena geopolitička reorijentacija (Knežević, 2025a), izgradnja NATO baza u regiji (Vejnović & Knežević, 2025b), te šire pitanja kontrole i diseminacije osjetljivih informacija (Knežević, 2026) — svi ovi elementi čine vanjski okvir koji oblikuje radikalizacijski prostor. Slično, medijska reprezentacija savremenih vojnih operacija i njihova logistička dimenzija (Yaseen, 2023) doprinose informacionom okruženju u kojem mladi formiraju svoje pojmove o sigurnosti i sukobu. Politika smanjenja digitalne radikalizacije zahtijeva, dakle, integralni model koji kombinuje tehničku regulaciju platformi, medijsko opismenjavanje, suočavanje s prošlošću kroz formalne i neformalne mehanizme, te ekonomske politike koje smanjuju strukturnu egzistencijalnu nesigurnost mladih.

Zaključak

Istraživanje fenomena digitalne radikalizacije mladih u sredinama Zapadnog Balkana, sprovedeno kombinacijom sekundarne analize podataka o online ponašanju, sistematskog mapiranja online zajednica i kvalitativne framing analize sadržaja u periodu 2022–2024, dovelo je do nalaza koji potvrđuju sve tri istraživačke hipoteze, makar i uz različit stepen sigurnosti.

Prva hipoteza, o povišenoj izloženosti mladih u regiji radikalizacijskim sadržajima u poređenju s evropskim prosjekom, nalazi punu empirijsku potvrdu. Mladi u sredinama Zapadnog Balkana provode 5,7 sati dnevno na društvenim mrežama (24% više od EU prosjeka), 68 procenata njih primarne informacije o političkim i sigurnosnim temama dobija sa društvenih mreža, a algoritamska ekspozicija ekstremističkim sadržajima nastupa u prosjeku za 23 minute, što je značajno brže od evropskog prosjeka (DataReportal, 2024; Conway, 2020).

Druga hipoteza, o sistematskom djelovanju algoritamskih sistema kao multiplikatora radikalizacijskih sadržaja, takođe je potvrđena. Mehanizam

optimizacije za angažman, koji čini ekonomsku osnovu poslovanja platformi, strukturno favorizuje sadržaje koji izazivaju snažne emocionalne reakcije — a radikalizacijski sadržaji upravo to čine. Kombinacija algoritamske preporuke, arhitekture zajednica, normalizacije transgresivnih granica, cross-platform migracije i lokalizacije globalnih narativa predstavlja prepoznatljiv obrazac "digitalne radikalizacijske infrastrukture" (Tufekci, 2017; Marwick & Lewis, 2017).

Treća hipoteza, o postojanju prepoznatljivog trofaznog modela digitalne radikalizacije, potvrđena je kroz empirijsko mapiranje radikalizacijskih putanja u uzorku zajednica. Tri faze — inicijalna ekspozicija, algoritamsko produbljivanje i organizacijska integracija — pokazuju različitu dinamiku, različite indikatore i različite mogućnosti intervencije, što čini TMDR korisnim analitičkim okvirom kako za istraživanje tako i za policy design.

Glavni originalan doprinos ovog rada sastoji se u uvođenju i operacionalizaciji trofaznog modela digitalne radikalizacije mladih (TMDR) i komplementarnog koncepta algoritamske ranjivosti postkonfliktnih društava. TMDR omogućava da se digitalna radikalizacija ne tretira kao homogeni proces, već kao sekvencijalni put s prepoznatljivim fazama u kojima su moguće diferencirane intervencije. Koncept algoritamske ranjivosti postkonfliktnih društava istovremeno objašnjava zašto je radikalizacijska putanja u regiji brža i intenzivnija nego u stabilnim demokratskim društvima, povezujući strukturni postkonfliktni kontekst, slabost institucionalnih protumehanizama i visoku penetraciju algoritamskih platformi u jedinstven analitički okvir.

Ograničenja istraživanja, već naznačena u metodološkoj sekciji, sugerišu pravce za buduća istraživanja. Potrebne su longitudinalne studije koje bi pratile pojedinačne korisničke putanje kroz TMDR faze, kvalitativna istraživanja koja bi ušla u zatvorene zajednice, te komparativne studije s drugim postkonfliktnim regijama (Sjeverna Irska, Kavkaz, Šri Lanka) koje bi omogućile testiranje univerzalnosti predloženog modela. Implikacije za praksu su jasne: bezbjednosne politike u regiji moraju razviti integralni pristup koji kombinuje tehničku regulaciju platformi, medijsko opismenjavanje kroz reformisani sistem visokog obrazovanja (Vejnović & Knežević, 2025a), suočavanje s prošlošću kroz formalne i neformalne mehanizme, te ekonomske politike koje smanjuju strukturnu

egzistencijalnu nesigurnost mladih kao temeljnu osnovu radikalizacijske ranjivosti.

Bibliografija

- Awan, I. (2017). Cyber-extremism: ISIS and the power of social media. *Society*, 54(2), 138–149.
- Berger, J. M. (2018). *Extremism*. MIT Press.
- Bruns, A. (2019). *Are filter bubbles real?* Polity Press.
- Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*. Polity Press.
- Conway, M. (2020). Routing the extreme right: Challenges for social media platforms. *The RUSI Journal*, 165(1), 108–113.
- Daniels, J. (2018). The algorithmic rise of the "alt-right". *Contexts*, 17(1), 60–65.
- DataReportal. (2024). *Digital 2024: Global overview report*. We Are Social & Meltwater.
- Knežević, S. (2024a). The High Representative and constitutional crisis in Bosnia and Herzegovina. *SVAROG*, 28, 139–161.
- Knežević, S. (2024b). *Prauzrok: Nacrt za uvod u morfologiju kosmologije, evolucije i teogonije*. Metaphysica.
- Knežević, S. (2025a). *Imperijalna prenapregnutost Sjedinjenih Američkih Država i Specijalna vojna operacija u Ukrajini*. Evropski defendologija centar.
- Knežević, S. (2025b). War reindustrialization of Europe: Defense industrial complexes as pillars of strategic autonomy. *Military Studies: Journal for Strategy, Technology and Defense Sciences*, 4, 9–27.
- Knežević, S. (2025c). Strateške implikacije divergentnih patentnih režima za vojnu kompetitivnost u doba tehnološke singularnosti. *Defendologija*, 13–34.
- Knežević, S. (2026). Krivična odgovornost za odavanje tajnih podataka u vojno-bezbjednosnom sektoru Republike Srbije. In *Savremeni izazovi i prijetnje bezbjednosti* (pp. 384–407).
- Knežević, S., & Martinović, T. (2024). Development of international law after World War II. *Defendologija*, 54, 125–145.

- Macdonald, S., & Whittaker, J. (2023). Online radicalisation: Contested terms and conceptual challenges. *Studies in Conflict & Terrorism*, 46(11), 2169–2188.
- Marwick, A., & Lewis, R. (2017). *Media manipulation and disinformation online*. Data & Society Research Institute.
- Mićunović, L. (2023). Legal framework for the engagement of private military companies in armed conflicts: An analysis of compliance with the Geneva Conventions. *Military Studies: Journal for Strategy, Technology and Defense Sciences*, 1(1), 107–122. <https://doi.org/10.65932/military-studies-2023-1-8>
- Neumann, P. R. (2013). Options and strategies for countering online radicalization in the United States. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(6), 431–459.
- Risojević, B. (2026). *West and East through the theory of the clash of civilizations*. SAPCRAA.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless jihad: Terror networks in the twenty-first century*. University of Pennsylvania Press.
- Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review*. International Centre for Counter-Terrorism.
- Simović, M., Vejnović, D., & Knežević, S. (2025). Demografski izazovi u kontekstu globalizacije: Slučaj jugoistočne Evrope. In *Demografske i etničke promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine* (pp. 69–97).
- Stier, S., Bleier, A., Lietz, H., & Strohmaier, M. (2020). Election campaigning on social media: Politicians, audiences and the mediation of political communication on Facebook and Twitter. *Political Communication*, 35(1), 50–74.
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.
- Vejnović, D., & Knežević, S. (2025a). *Reforma visokog obrazovanja u Republici Srpskoj*. Evropski defendologija centar.
- Vejnović, D., & Knežević, S. (2025b). Izgradnja NATO baza kao faktor destabilizacije Zapadnog Balkana: Pogled na BiH i Srbiju. In *Pozicija BiH u uslovima NATO-izacije Zapadnog Balkana* (pp. 46–71).

- We Are Social. (2024). *Digital 2024 Western Balkans regional report*. We Are Social.
- Wodak, R. (2021). *The politics of fear: The shameless normalization of far-right discourse* (2nd ed.). SAGE.
- World Bank. (2023). *Western Balkans regular economic report: Toward sustainable growth*. World Bank Group.
- Yaseen, T. (2023). Exploratory application of soft set theory to the resource allocation problem in military logistics: A retrospective analysis of ISAF operations in Afghanistan. *Military Studies: Journal for Strategy, Technology and Defense Sciences*, 1(1), 95–106. <https://doi.org/10.65932/military-studies-2023-1-7>